

26. Schofield D. The Second Person: A Point of View? Retrieved on May 7, 2008 from <http://members.westnet.com.au/emmas/2p/thesis/0a.htm>
27. Stanzel K. F. A Theory of Narrative. Trans. Charlotte Goedsche from *Theorie des Erzählens*.—Cambridge: CUP, 1984.—293 p.
28. Wallace M. Recent Theories of Narrative. — Ithaca & L.: Cornell University Press, 1991. — 242 p.
29. Waters S. Fingersmith. — NY: Riverhead Trade, 2002 — 582 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Бехта – аспірантка кафедри англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка.
Наукові інтереси: нарративна поетика, когнітивна поетика, текстолінгвістика.

АМЕРИКАНСЬКІ ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ТЕЛЕДЕБАТИ: АНТРОПОКОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА ТА КОМУНІКАТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УЧАСНИКІВ

Ірина КУКСА (Київ, Україна)

У статті описано антропокомпонентну структуру мовленнєвого жанру теледебатів, розглянуто основні функціонально-комунікативні характеристики учасників теледебатів. З-поміж учасників теледебатів виділено непрямого адресата. Представлена типологія непрямого адресата у даному мовленнєвому жанрі та визначені засоби його ідентифікації у мовленні.

In the article the author describes antropocomponental structure of TV debates. Addressor-addressee relationships among the participants of TV debates have been distinguished. Typology of the indirect addressee in the speech genre of TV debates has been represented.

Теорія мовленнєвих жанрів є одним із актуальних напрямів дослідження мовленнєвої комунікації. Сам термін “мовленнєвий жанр” у сучасній лінгвістиці трактується по-різному в залежності від аспекту його вивчення та тієї лінгвістичної парадигми, в межах якої здійснюється дослідження [див. огляд 1: 61 – 64; 2 – 5; 7; 9: 619]. Найприйнятнішим видається визначення мовленнєвого жанру як типового способу побудови мовлення в конкретній ситуації [1: 225].

Актуальність даного дослідження зумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення мовленнєвої взаємодії учасників комунікації в конкретній ситуації. **Об’єктом** вивчення є мовленнєвий жанр теледебатів.

Мовленнєвий жанр може бути описаний із застосуванням методики, яка була запропонована проф. Т.В. Шмельовою [10: 57-65] та доповнена проф. Ф.С. Бацевичем [1: 64-70]. Паспорт, або анкета, мовленнєвого жанру окреслює його основні мовні та прагматичні характеристики. **Мета** даного дослідження полягає у розкритті антропокомпонентної структури теледебатів, що є релевантним для створення паспорта мовленнєвого жанру.

Предметом аналізу у статті постають адресатно-адресантні зв’язки учасників теледебатів та засоби їх ідентифікації у мовленні. **Матеріалом** дослідження слугують транскрипти американських президентських теледебатів, доступних на сайті Комісії з президентських дебатів Сполучених Штатів Америки [<http://www.debates.org/pages/about.html>].

Теледебати між політичними опонентами проводяться за участі модератора під час передвиборчих кампаній з використанням аудіовізуальних засобів масової комунікації та транслюються у прямому ефірі на радіо та телебаченні. У ході теледебатів відбувається чергування комунікативних ролей, задане інституційно та зафіксоване регламентом. У ролі адресанта та адресата можуть виступати обидва політичні опоненти та модератор. Так, наприклад, перед початком третіх американських президентських дебатів 2004 року модератор оголошує регламент і задає питання по черзі кожному із кандидатів на посаду президента. Адресантом у даному випадку виступає сам модератор: *Schieffer: ... I will ask a question. The candidate is allowed two minutes to answer. His opponent then has a minute and a half to offer a rebuttal. At my discretion, I can extend the discussion by offering each candidate an additional 30 seconds. ...The candidates may not question each other directly. There are no opening statements, but there will be two-minute closing statements* [<http://www.debates.org/pages/trans2004d.html>].

У наведеному прикладі модератор Боб Шіффер зазначає, що буде задавати питання, а один із опонентів, визначений шляхом жеребкування, матиме дві хвилини для відповіді, потім другий учасник, у свою чергу, буде мати дев’яносто секунд на свій варіант відповіді. Після цього модератор вирішить, чи продовжити дискусію навколо питання ще на додаткові

тридцять секунд для кожного учасника. Прямі запитання опонентів один до одного не передбачаються, кожен із учасників матиме право на двохвилинне заключне слово.

Півторагодинні дебати можуть умовно ділитися модератором на дев'ятихвилинні сегменти. У кожному сегменті обговорюється одне питання, відповідь кожного з опонентів триває дві хвилини. Після цього відбувається вільне обговорення питання, модератор заохочує учасників задавати питання один одному. Якщо опоненти не задають питання один одному, модератор задає питання сам. Опоненти не тримають ні вступних, ні заключних слів: *Schieffer: ... I will divide the next hour-and-a-half into nine-minute segments. I will ask a question at the beginning of each segment. Each candidate will then have two minutes to respond, and then we will have a discussion. I will encourage them to ask follow-up questions of each other. If they do not, I will* [<http://www.debates.org/pages/trans2008d.html>].

З наведеного прикладу ми бачимо, що адресантом можуть по черзі виступати політичні опоненти, задаючи питання безпосередньо один одному.

Формально адресатна направленість висловлювання виражається за допомогою прямого звертання. Наприклад, модератор Боб Шіффер звертається до діючого президента Джорджа Буша та задає питання щодо дефіциту вакцини проти грипу, що утворився восени 2004 року. Джордж Буш, відповідаючи на запитання, адресує відповідь безпосередньо модератору Бобу Шіфферу:

Schieffer: New question, Mr. President, to you. We are talking about protecting ourselves from the unexpected, but the flu season is suddenly upon us. Flu kills thousands of people every year. Suddenly we find ourselves with a severe shortage of flu vaccine. How did that happen?

Bush: Bob, we relied upon a company out of England...

[<http://www.debates.org/pages/trans2004d.html>].

Однак оскільки дебати між політичними опонентами проводяться у великих конференц-залах, де присутня чисельна аудиторія, та транслюються в прямому ефірі на телебаченні, це передбачає присутність у комунікативному просторі активних учасників вербальної взаємодії інших функціонально-комунікативних типів адресата, які відрізняються повнотою комунікативних функцій: глядачів у залі та телеаудиторію. Повідомлення, яке адресант надсилає безпосередньо співрозмовнику під час теледебатів, опосередковано призначається слухачам, які мають комунікативну позицію спостерігача і представлені у мовленнєвому жанрі теледебатів глядацькою аудиторією, присутньою на місці проведення дебатів, та телеглядачами. У термінах проф. Г.Г. Почепцова такий функціонально-комунікативний тип адресата трактується як *непрямий адресат* [6].

Неоднорідність комунікативної позиції згаданих учасників у мовленнєвому жанрі теледебатів уможливує виділення різних підтипів непрямого адресата. Таке розмежування може будуватись на принципі їх присутності в інтерактивному просторі вербальної взаємодії активних учасників, знаходженні непрямого адресата в зоні або поза зоною безпосереднього візуального сприйняття активними учасниками теледебатів, а також можливості комунікативного втручання непрямого адресата в процес інтеракції активних учасників теледебатів і таким чином перетворення на прямого адресата або адресанта. Позиція непрямого адресата у мовленнєвому жанрі теледебатів представлена такими функціональними підтипами: *наближеним непрямим адресатом* та *віддаленим непрямим адресатом*.

Наближеним непрямим адресатом виступає аудиторія, присутня на місці проведення дебатів між політичними опонентами. Виділення цього функціонально-комунікативного підтипу непрямого адресата підтверджується обмеженнями, що накладаються регламентом теледебатів на поведінку аудиторії. Аудиторія – “неупереджена”, про що їх попереджає модератор перед початком власне дебатів. Так, наприклад, модератор других президентських теледебатів 2008 року в США Том Брокав у своєму вступному слові нагадує присутнім про домовленість дотримуватись тиші та не виражати підтримку учасників: *Brokaw: ... The audience here in the hall has agreed to be polite, and attentive, no cheering or outbursts* [<http://www.debates.org/pages/trans2008b.html>].

Віддалений непрямий адресат представлений у мовленнєвому жанрі теледебатів глядацькою телеаудиторією. Дослідивши транскрипти теледебатів, доступних на сайті

Комісії з президентських дебатів Сполучених Штатів Америки [<http://www.debates.org/pages/about.html>], можна виділити такі групи засобів ідентифікації віддаленого непрямого адресата, які маркують його як релевантного суб'єкта комунікативної ситуації: лексико-семантичні та лексико-граматичні маркери.

Розглянемо групу лексико-семантичних засобів ідентифікації віддаленого непрямого адресата. Наведемо приклад фрагменту мовленнєвого жару теледебатів, у якому сенатор Джон Керрі вітає політичного опонента у президентських дебатах 2004 року Джорджа Буша, а також ідентифікує віддаленого непрямого адресата: *Kerry: ...Mr. President, I'm glad to be here with you again to share similarities and differences with the American people* [<http://www.debates.org/pages/trans2004d.html>].

У наступному прикладі модератор Боб Шіффер, задаючи питання сенатору Джону Керрі, припускає, що дане запитання, можливо, на думці у багатьох людей, які дивляться трансляцію дебатів по телевізору: *Schiffer: ... Senator, I want to set the stage for this discussion by asking the question that I think hangs over all of our politics today and is probably on the minds of many people watching this debate tonight* [<http://www.debates.org/pages/trans2004d.html>].

Як видно з наведених прикладів, у мовленні активних учасників теледебатів відбувається ідентифікація віддаленого непрямого адресата. Виділені словосполучення, які вказують на широку глядацьку та слухацьку аудиторію, є лексико-семантичними маркерами віддаленого непрямого адресата.

Другою групою засобів ідентифікації віддаленого непрямого адресата є лексико-граматичні маркери, до яких належать пряме звертання та риторичне питання. У наведеному прикладі мовець вживає пряме звертання до масового адресата, американського народу, використовуючи персоніфікацію назви країни у поєднанні із особовим займенником "you" в його атрактивній функції: *Kerry: ... But I pledge this to you, America: I will do it in the way that Franklin Roosevelt and Ronald Reagan and John Kennedy and others did, where we build the strongest alliances, where the world joins together, where we have the best intelligence and where we are able, ultimately, to be more safe and secure* [<http://www.debates.org/pages/trans2004d.html>].

Комплекс засобів, спрямованих на ідентифікацію віддаленого масового адресата, а також на те, щоб представити цей тип непрямого адресата не як пасивну аудиторію, а як релевантного суб'єкта мовленнєвої взаємодії, включає також такий лексико-граматичний маркер, як риторичне питання. Вживання у мовленні прийомів, які базуються на транспозиції синтаксичного значення, є характерним для мовленнєвого жанру теледебатів. Створюючи ефект полеміки з потенційними виборцями, ефект участі віддаленого адресата в комунікативній ситуації, риторичні питання реалізують функцію емпатії та функцію ідентифікації віддаленого непрямого адресата.

Не маючи можливості контролювати реакцію віддаленого адресата, активні учасники теледебатів, а саме політичні опоненти, будують свої мовленнєві ходи як уявні діалоги з телеаудиторією, намагаючись попередити згоду чи незгоду адресата зі своїми поглядами та переконаннями. Для того, щоб прогнозувати реакцію адресата, а також керувати його увагою, автор повідомлення задає питання, відповідь на які імплікована в них самих. Інколи адресант сам пропонує можливі відповіді на поставлені запитання. Так, наприклад, сенатор Джон Керрі, учасник теледебатів 2004 року, відповідаючи на запитання модератора щодо світової безпеки та шляхів її посилення, вдається до вживання риторичних питань, водночас ідентифікуючи себе з потенційним адресатом (*we*): *Kerry: ... Will we ever be safe and secure again? Yes. We absolutely must be. That's the goal. ...* [<http://www.debates.org/pages/trans2004d.html>].

Отже, мовленнєвий жанр теледебатів має розширену антропокомпонентну структуру, яка включає двох політичних опонентів, модератора, а також глядацьку аудиторію, присутню на місці проведення дебатів, та телеглядачів. У ході теледебатів відбувається чергування комунікативних ролей: у ролі адресанта та адресата можуть виступати обидва політичні опоненти та модератор. Комунікативна роль слухацької та глядацької аудиторії відрізняється від ролі політичних опонентів та модератора повнотою комунікативних функцій і може розглядатися як роль непрямого адресата. Наявність непрямого адресата у мовленнєвому жанрі теледебатів є важливим фактором, що впливає на перебіг інтеракції активних учасників теледебатів, визначає лексико-семантичне наповнення на прагматичну

спрямованість мовленнєвих ходів комунікантів, тональність спілкування, тобто емоційно-аксіологічну та змістово-інформаційну організацію мовлення. Вплив непрямого адресата на розгортання мовленнєвої взаємодії активних учасників теледебатів може слугувати перспективою дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної генології: Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр "Академія", 2006. – 248 с.
2. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация. – М.: Гнозис, 2006. – 376 с.
3. Карасик В.И. Язык социального статуса. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2002. – 333 с.
4. Кожина М.Н. Речевой жанр и речевой акт // Жанры речи: Сб. научн. статей. – Саратов: Изд-во Гос. УНУ "Колледж", 1999. – Вып. 2. – С. 52 – 61.
5. Матвеева Т.В. К лингвистической теории жанра // Collegium: Международный научно-художественный журнал. – Вып., посвященный Михаилу Булгакову. – 1995. – №1 – 2. – С.65 – 71.
6. Почепцов Г.Г. О коммуникативной типологии адресата // Вісник ХНУ. – 2006. – № 741. – С. 216 – 218.
7. Салимовский В.А. Функционально-стилистическая традиция изучения жанров речи // Жанры речи: Сб. научн. статей. – Саратов: Изд-во Гос. УНУ "Колледж", 1999. – Вып. 2. – С. 61 - 75.
8. Седов К.Ф. Анатомия жанров бытового общения // Вопросы стилистики. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1998. – Вып. 27. – С. 11.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
10. Шмелева Т.В. Речевой жанр: опыт общелингвистического осмысления // Collegium: Международный научно-художественный журнал. – Вып., посвященный Михаилу Булгакову. – 1995. – №1 – 2. – С. 57 – 65.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. The Commission on Presidential Debates // <http://www.debates.org/pages/about.html>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Кукса – аспірант кафедри зіставного мовознавства та теорії і практики перекладу Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика.

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ДИСКУРС ЯК СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

Марина ЛАРЬКІНА (Запоріжжя, Україна)

У статті розглянуті основні особливості інституційного дискурсу як соціолінгвістичного феномену, подано опис головних видів та компонентів цього типу дискурсу, сферу його функціонування, охарактеризовано соціолект як систему мовних засобів інституційного спілкування.

The main peculiarities of the institutional discourse as the sociolinguistic phenomenon are investigated in this article; the description of the main arts and components of this type of the discourse, its field of activity are given; social dialect as the system of language means of the institutional communication is characterized.

Антропоцентризм став одним з основних парадигмальних векторів лінгвістики кінця ХХ ст. Людина, що говорить, мислить, відчуває, є головною діючою особою у світі та мові, тому все більше уваги приділяється проявам людської особистості при використанні мови. У зв'язку з цим з'являються нові галузі дослідження – когнітивна лінгвістика, психолінгвістика, соціолінгвістика, гендерні студії тощо. Досягнення у цих галузях допомагають наблизити теорію комунікації до потреб практики спілкування в умовах різноманітного соціального і культурного оточення.

Об'єктом цієї статті є інституційний дискурс, а предметом – його соціолінгвістичні характеристики. Відповідно, метою статті є виявлення основних особливостей дискурсу, який обслуговує соціально значущі суспільні сфери. Це передбачає вирішення таких завдань: визначити основні відмінності інституційного (ІД) та персонального (ПД) дискурсів і охарактеризувати основні соціолінгвістичні особливості інституційного дискурсу.

Актуальність заявленої теми підтверджує інтерес, який вона викликає у наукових колах. "Дискурс" належить саме до тих питань, які становлять значну проблему для мовознавців всього світу. Нечітке визначення дискурсу привело до того, що це поняття стали використовувати поряд з такими поняттями, як "мовлення" (за відомим визначенням Н.Д. Арутюнової, дискурс – це мовлення, занурене в життя) і "текст". Різні вчені наводять свої визначення цього явища. Російський лінгвіст В.І. Карасик розуміє дискурс як "текст, занурений у ситуацію спілкування або навпаки – як спілкування за допомогою тексту" [5: 350]. У свою чергу, Л.Р. Безугла визначає це поняття як "мисленнєво-комунікативну мовленнєву діяльність, зафіксовану текстом" [1: 72].